

TÜRK EFSANELERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Ahmet Zeki GÜVEN

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
ahmetzekiguven@akdeniz.edu.tr

Özet

Değerler, iyi ile kötü davranışlar arasında ayırım yapılmasına olanak sağlayan kabuller ve inançlardır. Bu nedenle bireyin davranışlarına rehberlik eder. Toplumlar, edindikleri bu değerleri tarihsel süreç içerisinde sonraki kuşaklara aktarma amacı taşır. Sağlıklı bir toplumun devamlılığında büyük önem taşıyan bu değerlerin bireylere aktarılmasında ilk görev ailelere düşerken ailelerden sonra okullara büyük sorumluluklar düşmektedir. Okullarda bireylere değerleri aktarma süreci, özellikle yazınsal metinler aracılığıyla yapılır. Bu değerlerin aktarılma durumu Türk edebiyatında asırlardır masallar, fıkralar, halk hikâyeleri ve efsaneler aracılığıyla yapılmaktadır.

Bu çalışmada Özeren (2010) tarafından 10 ayrı kitapta derlenen Türk Dünyası Efsaneleri, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan incelemede; sevgi, saygı, yardımseverlik, dayanışma, dürüstlük, vatan sevgisi, çalışkanlık, estetik ve sağlıklı olma gibi değerlere alanyazında yapılan incelemelerle benzer bir şekilde yeterli ölçüde yer verildiği; buna karşın misafirperverlik, aile birliği, adil olmak, hoşgörü, bağımsızlık, barış, sorumluluk, duyarlılık, bilimsellik, özgürlük ve temizlik gibi değerlere efsanelerde daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Ahatar Sözcükler: Değerler, Türkçe Eğitimi, Efsane.

INVESTIGATION OF TURKISH LEGENDS IN TERMS OF VALUES EDUCATION

Abstract

Values are assumptions and beliefs that allow discrimination between good and bad behavior. In this respect, values are guidance for individual behavior. Communities aim to transfer values to the next generations in the historical process. First, responsibility of transferring these values to individuals lies with families, after families schools are responsible. In schools, values are transferred to students through literary texts. Values are transferred through tales, anecdotes, folk tales and legends in Turkish literature for centuries.

In this study, Turkish Legends, compiled in 10 separate books by Özeren (2010), were examined through document review method, one of the qualitative research methods. The following values are determined to be included in Turkish Legends; values such as love, respect, benevolence, solidarity, honesty, patriotism, diligence, aesthetic and health are determined to be included sufficiently in legends, whereas values such as hospitality, family unity, fairness, tolerance, independence, peace, responsibility, sensitivity, scientific values, freedom and cleaning are found to be less in legends.

Keywords: Values, Turkish Education, Legend.

Giriş

Kelime anlamı Türk Dil Kurumunca yayımlanan Türkçe Sözlük'te (2011: 607), *“Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevî öğelerin bütünü”* olarak tanımlanan değer kavramı, sosyal bilimlere ilk defa Znaniecki tarafından kazandırılmış olup Latince kıymetli, güçlü olmak anlamlarına gelen valere kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995). Rath, Harmin ve Simon (1966'dan aktaran Bybee ve Sund, 1990) değerlerin bireyce benimsenen, toplum tarafından onaylanan, sonuçları özgürce ve bilinerek seçilen, diğer değerlere tutarlı biçimde bağlı olan bir yapı sergilediğini vurgular. Değerler üzerine verilen farklı tanımlar şöyledir:

Theodorson (1979), değeri sosyal olguların önemliliği ile bireysel eylem ve davranışları yargılamada temel bir ölçüt sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş, soyut ve genelleştirilmiş davranış prensipleri olarak tanımlar (Aktaran Aydın, 2003).

Welton ve Mallan'a (1990: 130) göre değer, *“davranışın, güzelliğin, etkililiğin ya da kıymetin standartları olarak hizmet eden düşünceler”*dir.

Beill'e (2003) göre insanlar, gelenekler ve toplumsal kurallar aracılığıyla iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlış ayırmayı ve kendi ahlâk ilkeleri doğrultusunda ölçü edinmeyi öğrenirler. Kazanılan bu ölçü, değer adı verilen kanaatler ve inançlar bütünü oluşturur.

Schwartz (1992) değeri, insanların kendi etrafındaki insanları ve karşılaştıkları olayları değerlendirmek, bunlar karşısında yapacaklarına karar vererek bunu meşru bir duruma getirmek için kullandıkları ölçütler olarak tanımlamaktadır.

Winter, Newton ve Kirkpatrick (1998), yapmış oldukları sınıflandırmada değerleri ilgili olduğu insan topluluğunun özelliğine göre ailevî değerler, toplumsal değerler ve bireysel değerler olmak üzere üçe ayırır. Toplumsal değerler içerisine gelenek ve görenekler, örf-adet ve toplumsal kuralların birçoğu girmektedir. Toplumsal değerler sayesinde bireylerin ortak davranışlar sergilemeleri sağlanır, bu sayede toplum içerisindeki çatışmalar azaltılarak toplumun devamlılığı sağlanmış olur. Bireysel değerler, bireyin kişilik ve karakter gelişiminde önemli rol oynar. Eğer bireyde bu değerler yeterince gelişmezse kişilik problemleriyle karşılaşma riski ortaya çıkar.

Halstead ve Taylor (2000: 169) değeri, *“Genel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar”* olarak tanımlamışlardır.

Turner (1999), değerleri herhangi bir konuda karar verirken kullandığımız ilkeler veya niteliğin standartları şeklinde açıklamaktadır. Turner'e göre değerler, isteklerimizi ve hırslarımızı şekillendirerek olaylar karşısında göstereceğimiz tutumlarımızı belirler.

Rokeach'e (1973) göre değer, belli bir davranış tarzı ya da varoluşun temel amacını ilgilendiren uzun süreli kişisel bir inanıştır.

Kluckhohn (1951) değeri, bir grubun veya bireyin özelliğini gizli veya açık olarak ortaya koyan, eylemin biçim, araç ve amaçları arasından tercih yapmayı etkileyen bir kavram olarak tanımlamıştır.

Rokeach (1973), Kluckhohn (1951) ve Schwartz (1992)'in tanımlarından ve açıklamalarından yola çıkarak, Aavik ve Allik (2002: 222) değerlerin beş özelliğini şöyle sıralamıştır: *“Değerler, (a) belirli durumlarda (b) tercih edilen hayat tarzı ve davranışlar hakkında, (c) seçimlerimizi veya olayları ve davranışları değerlendirmemizi yönlendiren, (d) önem sıralamasına göre derecelendirilmiş (e) görüş veya inanışlardır.”*

Erdem (2003)'e göre değerler, bireyin neyi önemli gördüğünü tanımlayarak, istekleri, arzu edilen veya edilmeyen durumları gösterir.

Değerlerin insanların duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla yakından ilgili olması nedeniyle sosyal bilimcilerin pek çoğu, değerlerin insan davranışlarını açıklamada temel bir öneme sahip olduğuna dikkati çekmektedir (Dilmaç, 2007).

Değerlerle ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında hepsinin ortak özelliği, değerlerin bireylerin inançlarını, duygu ve düşüncelerini etkileyerek tercih ve davranışlarında önemli bir rol oynuyor olmasıdır.

Değerlerin sınıflandırılmaları noktasında özellikle felsefeciler, değerleri öznelci ve nesnelci bakış açılarına göre farklı sınıflamalara tâbi tutmuşlardır. Buna göre;

- “1- Hazcı (hedonist) değerler (olumlu: haz; olumsuz: acı),*
- 2- Bilişsel değerler veya bilgi değerleri (olumlu: doğru; olumsuz: yanlış),*
- 3- Ahlâkî değerler (olumlu: iyi; olumsuz: kötü),*
- 4- Estetik değerler (olumlu: güzel; olumsuz: çirkin),*
- 5- Dinsel değerler (olumlu: sevap; olumsuz: günah)” (Özensel, 2003: 218).*

Drawing ve Spranger (1921) ve Allport ve Vernon (1931) yapmış oldukları çalışmalardan hareketle değerleri politik, sosyal, ekonomik, kuramsal, dinî ve estetik değerler olmak üzere altı ayrı grupta toplamışlardır (Akt. Atay, 2003). Güngör (1998) bu altı değer üzerine ahlaki değerleri de eklemiş, bunların içerisine de dürüst ve doğru olma, hoşgörülü, yardımsever olma gibi değerleri ilave etmiştir.

Rokeach (1973) bütün dünyada insanların toplam 36 benzer ana değere sahip olduklarını belirtmekte, bununla beraber bu değerlerin öneminin her kişi için de aynı olma zorunluluğunun bulunmadığını da vurgulamaktadır. Rokeach sınıflandırmasında bu 36 değeri 2 sınıfa ayırmıştır: Birincisi Allport, Vernon ve Drawing ve Spranger'in sınıflandırmalarındaki değerlere amaç (gaye) değerler demekte ve bu değerleri insan yaşamının istenilen, arzu edilen durumları olarak görmektedir. İkincisi ise, amaç değerlere ulaşmak için oluşturulan vasıta/aracı değerlerdir ki bunlar istenilen davranış biçimleridir (Brand 1999; Naylor ve Diem 1987). Rokeach (1973)'in yapmış olduğu sınıflamaya göre, amaç değerler; Rahat Bir Hayat, Heyecanlı Bir Hayat, Başarı Duygusu, Barış İçinde Bir Dünya, Güzelliklerin

Dünyası, Eşitlik, Mutluluk, İç Düzen, Yaşlı Sevgisi, Ulusal Güvenlik, Memnuniyet, Kurtuluş, Özsaygı, Toplumsal Kabul, Dostluk, Bilgelik, Özgürlük, Aile Güvenliğinden oluşmaktadır. Vasıta değerler ise; Tutku (Hırs), Geniş Fikirlilik, Kabiliyet, Neşe, Masumiyet, Cesaret, Bağımsızlık, Entelektüel, Mantık, Sevme, İtaatkâr olma, Kibarlık, Sorumluluk, Özdenetim, Yardımseverlik, Affedicilik gibi değerlerden oluşmaktadır.

Rokeach'dan sonra bir başka değer sınıflandırması da Schwartz tarafından yapılmıştır. Schwartz, Rokeach'ın belirlediği değerler üzerinde bazı değişiklikler yaparak 18 amaç, 18 vasıta değerini 10 temel değer tipinde gruplandırmıştır. Bu değer gruplandırmalarının açıklamalarında ise toplam 57 değer verilmiştir. Bu değer grupları ve içerisindeki değerler şöyledir:

“1- Güç: Sosyal güç sahibi olmak, Otorite sahibi olmak, Zengin olmak, Toplumdaki görüntüsünü koruyabilmek, İnsanlar tarafından benimsenmek,

2- Başarı: Başarılı olmak, Yetkin olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak, Zeki olmak,

3- Hazcılık: Zevk, Hayattan tat almak,

4- Uyarılım: Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak,

5- Özyönelim: Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız Olmak, Kendine saygısı olmak,

6- Evrenselcilik: Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik, Dünyaya barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük içinde olma, Çevreyi koruma, İç uyum,

7- İyilikseverlik: Yardımsever olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak, Gerçek arkadaşlık, Olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anlamlı bir hayat, Alçakgönüllü olmak,

8- Geleneksellik: Alçak gönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, İlimli bir hayat, Mahremiyet,

9- Uyma: Kibarlık, İtaatkâr olmak, Anne-Babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek,

10- Güvenlik: Ulusal güvenlik, Toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek, Bağlılık duygusu, Saygılı olmak” (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000: 61; Akbaş, 2004: 34).

Lickona (1991) değerleri ahlâki ve ahlâki olmayan değerler olmak üzerine ikiye ayırır: Bu ayrıma göre ahlâki değerler, sorumluluk ve dürüstlük gibi yükümlülükleri içerir ve bunlar hoşumuza gitmese dahi uygulanmalıdır. Adaletli olmak, başkalarının yaşam haklarına saygı duymak, özgürlük, bağımsızlık gibi ahlâki değerlerin bir kısmı evrenseldir. Evrensel olmayan ahlâki değerler ise tüm insanlığı bağlamayan, bireysel kabullere dayanan yeme içme kuralları gibi değerlerdir. Ahlâki olmayan değerler ise, insanlara belirli bir sorumluluk yüklemeyen, neyin yapıp

neyin yapılamayacağı noktasında tercih bildiren değerlerdir. Kişinin tercihte bulunduğu müzik, edebiyat gibi türlere atfettiği değerlerdir (Lickona, 1991: akt. Kaymakcan ve Meydan, 2011: 31).

Değerler Eğitimi

Toplumlar, tarihsel süreç içerisinde kendi değerlerini sonraki kuşaklara aktarma amacı taşır. Bu sayede değerler süreklilik kazanarak toplumca benimsenir ve varlıklarını sürdürür. Geçmişte kişilik eğitimi, ahlâk eğitimi gibi başlıklar altında incelenen değerler eğitimi, Avrupa, Amerika ve dünyanın farklı bölgelerinde kendini gösteren şiddet, zorbalık, haz merkezli yaşam tercihleri nedeniyle son yıllarda daha bütüncül ve daha nitelikli bir alan haline getirilmeye çalışılmıştır. Değerler eğitiminde temel amaç, değerlerin öğretilmesidir. Bu süreçte en büyük görev eğitim kurumlarına düşmektedir. Eğitim kurumları, bireylere toplum tarafından kabul edilen değerleri, normları, planlı ve kontrollü bir şekilde kazandırmak ve bunlara uygun bir şekilde hareket edilip edilmediğini kontrol etmekle yükümlüdür (Erden, 1998).

Avrupa ve Amerika'da değerler eğitiminin nasıl yapılması gerektiğine yönelik yapılan önemli ve nitelikli çalışmalar, ülkemiz de de ses getirmiş, değerler eğitimiyle ilgili pek çok çalışmanın önünü açmıştır. Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı da harekete geçmiş, 2010 yılında İstanbul'da "Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı" düzenlemiştir. 2010 yılında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şurası'nın da önemli konu başlıklarından biri değerler eğitimi olmuş, değerlerin tüm bireylere aktarılması noktasında tavsiye kararı alınmıştır (MEB, 2010/53 Nolu Genelge). Bu noktada öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Değerler eğitimin esasını değerleri öğretmek oluşturmaldır. Değerler eğitimi, iyiliği tanıma ve sevdirmeyi amaçlamalı; zekâyâ, kalbe ve iradeye hitap etmelidir. Değerlerin öğretiminde yaşantıların rolü büyüktür. Bu nedenle öğretmenler, değer öğretiminde bunların öğrencilerce günlük hayatta uygulanabilmesinde onlara sorumluluk vermeli, kullanacağı pekiştireçlerle bu değerleri öğrencilerde kalıcı hale getirmelidir (Aydın, 2010).

2006 yılında yayımlanan İlköğretim Türkçe Dersi (6., 7., 8. Sınıflar) Öğretim Programı öğrenciye aktarılacak değerleri ayrı bir başlık altında ele almamıştır. Buna karşın 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise 6. ve 7. sınıflarda öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler verilmiş, bu değerlerin aktarılması sırasında neler yapılması gerektiği açıklanmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi (6, 7. sınıflar) Öğretim Programında yer alan değer sayısı, yirmi olarak belirlenmiştir. Bunlar; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Öğretimin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği düşünüldüğünde, adı geçen bu değerlerin sadece sosyal bilgiler eğitimiyle sınırlandırıldığı düşünülmesi doğru olmayacaktır. Türkçe öğretim programındaki değerlere yönelik ifadelerde yer alan gerek milli, gerekse evrensel değerlerin aktarılması hususu düşüldüğünde

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan hedef değer başlıklarının, Türkçe dersi için de değerler eğitiminde bir kazanım olması gerektiği düşünülecektir.

Efsane

Farsçada masal, öykü gibi anlamlara gelen efsane kavramı Türkçeye de bu dilden geçmiştir. Efsane, eski çağlardan beri anlatılarak varlığını sürdüren, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hayali hikâye olarak tanımlanır (TDK, 2011). Arapçada ustûre, esâtir terimleriyle karşılanan efsane kavramı için batıda Latince'den gelen legendus sözcüğünden türetilen legend, legendus, legende, sage, mythe, mythos gibi kelimeler kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 1980).

Dégh (2005)'e göre efsane, sanatsal olarak belirli bir düzen içerisine oturtularak formüle edilmiş, üçüncü bir kişiye anlatılan, geçmişte kurulmuş bir anlatıdır. Efsane anlatıcısı, anlatma işini yaparken aynı zamanda alışılmış karşıt fikirlerle de mücadele eder. Seyidoğlu'na (1997) göre, efsaneler bilinmeyen, esrarengiz bir âlemi anlatacağı için olağanüstü unsurları barındırır. Efsaneler mitlerin modernleşmiş şekilleri olduğu için kutsallık taşır. Bu nedenle efsaneler bir inanç unsuru üzerine bina edilir. Efsanelerin hemen hepsinde ortak özellik insanları doğru yola davet etmesidir. Yalan söyleyenler, insanları aldatanlar, ticaretle hile yapanlar, kibirliler efsanelerde ya ikaz edilir ya da cezalandırılır. Sakaoğlu (1980) ise efsanenin özelliklerini şöyle sıralar:

- Kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılır.
- Anlatılanların inandırıcı olma durumu söz konusudur.
- Anlatılan efsanedeki şahıs ve olaylar olağanüstülük taşır.
- Belirli bir şekli olmayan efsaneler, kısa ve günlük konuşma diline yer veren anlatmalardır.

Efsanelerin işlevlerini Seyidoğlu (1997) şöyle sıralar:

- Efsaneler gelenek ve göreneklerin korucusudur.
- Efsaneler toplumu iyiye, güzele yönlendirmesi yönüyle topluma yön verir.
- Efsaneler oluştukları yerlere manâ kazandırır.
- Efsanelerin koruyucu ve tedavi edici yönleri vardır.

Efsaneler özellikle insana iyiyi güzeli öğütlemeye, kötülükten alıkoyma özellikleriyle eğitimde önemli bir yere sahiptir. Toplum içerisinde yaşayan insanlar, topluma ait değerleri, iyiyi, doğruyu, güzeli dilden dile aktararak bunların bireylerce benimsenmesini sağlar, bu sayede bu değerlerin kaybolmalarına engel olurlar. Bu nedenle efsaneler topluma ait değerlerin yaşatılması, sonraki kuşaklara aktarılması gibi nedenlerden dolayı toplumu bir arada tutan önemli bir öge olarak dikkati çeker.

İlgili Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde dikkati çeken nokta özellikle edebi eserlerde ve diğer türlerde yer alan değerler konusunun çokça incelenmiş olmasına rağmen Türk

efsanelerindeki değerler ve değerler eğitimi konusu şimdiye kadar çalışılmamış olmasıdır. Bu anlamda çalışma ilk olma özelliği göstermektedir.

Alanyazında dikkati çeken diğer çalışmalar şunlardır:

a. “Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma” (Şen, 2007). Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen 100 temel eserden 29’u yerli ve 29’u da yabancı olmak üzere toplam 58 yazarın eseri incelenmiştir. Çalışma sonucunda bu eserlerde en sık yer verilen değerlerin sevgi değeri olduğu görülmüş, sevgi değerini sıklıklarına göre duyarlılık, yardımseverlik, saygı, sorumluluk değerlerinin takip ettiği belirtilmiştir.

b. “Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi” (Karatay, 2007). Çalışmada çocuk edebiyatı ve masal kavramları hakkında bilgi verilmiş; masalların dil edinimi sürecinde çocuğun olumlu tutum geliştirmesi ve sosyalleşmesinde oynadığı rol üzerinde durularak masalların çocukların hem bilişsel, hem de duyuşsal yönlerini geliştirdiği vurgulanmıştır.

c. “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi” (Özbay ve Tayşi, 2011). Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerindeki 12 hikâye Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında yer verilen değer başlıklarına göre incelenmiş, en sık rastlanan değerlerin saygı değeri olduğu, en az rastlanan değerlerin ise hoşgörü, bağımsızlık, çalışkanlık ve barış değerleri olduğu vurgulanmıştır.

d. “Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri” (Bulut, 2011). Çalışmada Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri Sözlüğü, Metin Yurtbaşı’nın Sınıflandırılmış Türk Atasözleri Sözlüğü ve Türk Dil Kurumunun Sanal Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, hazırlanan 63 değerden oluşan değerler formuna göre incelenmiştir.

e. “Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” (Kumbasar, 2011). Bu çalışmada İzgü’ye ait 12 roman, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programı’ndaki değerler temel alınarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda romanlarda en çok sevgi değerinin varlığı tespit edilmiş, alçakgönüllü olma değerinin ise romanlarda hiç yer almadığı belirtilmiştir.

f. “Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim” (Batur, Sır ve Bek, 2012). Bu çalışmada Nasreddin Hoca fıkralarındaki değerler eğitimi konusu incelenmiş, çalışma sonucunda fıkralarda; hoşgörü, din, komşuluk, hak-hukuk ve adalet, doğruluk ve eğitim başlıkları altında değerler belirlenmiş, belirlenen bu değerlerle ilgili örnek fıkralara yer verilmiştir.

g. “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” (Moğul, 2012). Çalışmada Mehmet Akif Ersoy’un eseri Safahat, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan değerlere göre incelenmiştir. İnceleme sonucunda eserde en sık rastlanan değerlerin bilimsellik olduğu vurgulanmıştır. Misafirperverlik değeri ise Safahat’ta tespit edilmemiştir.

h. “Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy’a Ait “Safahat” Adlı Eserin İncelenmesi” (Biçer, 2013). Bu çalışmada da Mehmet Akif Ersoy’a ait Safahat adlı eser, Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan 20 adet değer dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda Biçer, Safahat’ta en çok vatanseverlik değerine yer verildiğini, barış değerine ise çok az yer verildiğini belirtmiştir.

Alanyazında yapılan yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde, hemen hemen hepsinde inceleme konusu yapılan eserlerin, Sosyal Bilgiler Öğretimi programında yer alan değer başlıklarına göre incelendiği, eserlerde bu değer başlıklarının yer alma sıklıklarının araştırıldığı görülmektedir. Çalışmalar sonucunda hangi değerlerin eserlerde daha çok yer aldığı, hangi değerlerin ise eserlerde kısmen yer aldığı ya da hiç yer almadığı belirtilmiştir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Damla Yayınevi tarafından yayınlanan, Özeren (2010) tarafından derlenen 10 adet Büyük Türk Efsaneleri kitaplarındaki 188 efsaneyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 6. ve 7. sınıflarında yer alan yirmi değeri temel alarak incelemek, efsanelerdeki değer unsurlarını sınıflandırıp bunların Türkçe öğretimindeki önemini ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve İncelenen Materyal

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. İnceleme yapılırken Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 6. ve 7. sınıflarında yer alan yirmi değer göz önünde tutulmuş, belirlenen değerler örneklerle ele alınmıştır. Bu çerçevede Özeren (2010) tarafından derlenen, 10 kitaptan oluşan Türk Dünyası Efsaneleri seti incelenmiştir. Sette yer alan 188 efsane tek tek okunmuş her efsanede hangi değerlerin yer aldığı belirlenmiştir. Kitaplar şu şekilde sınıflanarak alınmıştır:

Tablo 1. Kitabın Adı, Konusu

Sıra	Kitabın Adı	Konusu
1	Türk Dünyası Efsaneleri 1	Başkurt Karakalpak Kırgız İdil-Ural Altay Türkleri Efsaneleri
2	Türk Dünyası Efsaneleri 2	Gagavuz Azeri Kazak Efsaneleri
3	Türk Dünyası Efsaneleri 3	Özbek Tatar Efsaneleri
4	Türk Dünyası Efsaneleri 4	Balkan Kıbrıs Kafkas Asya Türkleri Efsaneleri
5	Türk Dünyası Efsaneleri 5	Anadolu Erenleri Efsaneleri
6	Türk Dünyası Efsaneleri 6	Akarsu Göl Efsaneleri
7	Türk Dünyası Efsaneleri 7	Bitki Hayvan Efsaneleri
8	Türk Dünyası Efsaneleri 8	Dağ Kaya Efsaneleri
9	Türk Dünyası Efsaneleri 9	Şehir Yer Adları Efsaneleri
10	Türk Dünyası Efsaneleri 10	Sevgi Efsaneleri

Verilerin Toplanması

Çalışmada örnekleme oluşturan 10 adet kitapta yer alan 188 efsane, Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Programı'nda yer alan değer başlıkları altında doküman analizi yöntemiyle incelenmiş, değerlerin her bir efsanede varlık yokluk durumları tespit edilerek bunlar yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel bir araştırmanın geçerlik durumu, araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinirken, güvenilirlik durumu bilimsel bulguların tekrarlanabilirliğini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmanın iç geçerliliğini arttırmak için alanyazında yapılan diğer çalışmalar taranmış, bu çalışmaların bulgularıyla araştırmadan elde edilen bulgular karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırmanın dış geçerliliğini arttırmak için araştırma süreci ve bu süreç içerisinde yapılanlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, araştırmanın modeli, sınırlılıkları, veri toplama aracı, veri toplama süreci, çözümlenip yorumlanma aşamaları ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için, çalışmaya konu olan on kitaptan random olarak seçilen beşi, başka bir araştırmacı tarafından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 6. ve 7. sınıflarında yer alan yirmi değer göz önünde bulundurularak incelenmiş, elde edilen bulgular karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Güvenirliğin hesaplanmasında Miles ve Huberman (1994: 64) tarafından ortaya konulan şu güvenilirlik formülü kullanılmıştır:

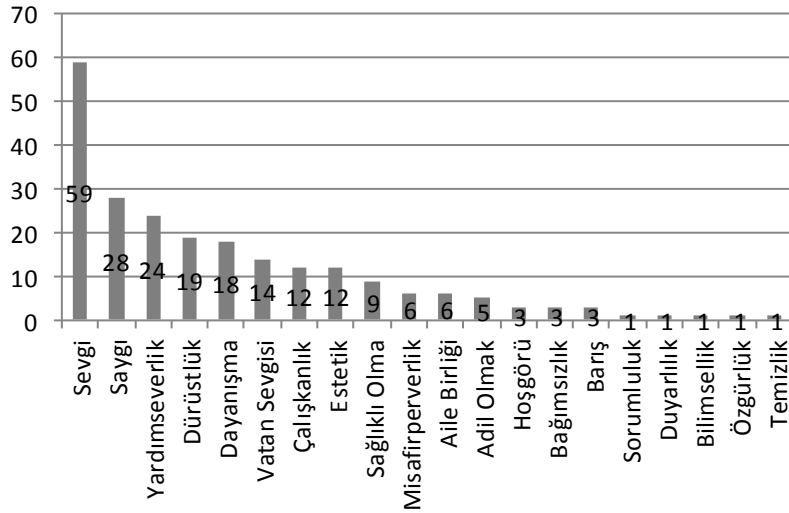
$$\text{Güvenirlik} = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}) \times 100$$

Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği .88,4 olarak tespit edilmiştir. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde çıkması, bu çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Çalışmada belirlenen değerler Grafik 1'de gösterilmiştir:

Grafik 1. Türk Efsanelerinde Yer Alan Değerler

Yukarıdaki grafiğe göre elde edilen bulgular şunlardır:

Sevgi

İncelenen 188 efsane içerisinde en fazla yer verilen değer sevgi olduğu görülmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması, toplum içerisinde birlik ve beraberliğin devam ettirilebilmesinde bu derece öneme sahip olan sevgi değeri, incelenen efsanelerden 59'unda yer almaktadır.

Sevgi değeri, efsanelerde kimi zaman evlat sevgisi, kimi zaman hayvan ve doğa sevgisi, kimi zamansa karşı cinse olan duygu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Karşı cinse karşı hissedilen duyguya en güzel örneklerden biri Pervane ile Od efsanesindeki Pervane'nin Od'a olan sevgisidir:

“Derler ki Azerbaycan diyarında şanlı bir şah yaşarmış... Bu şahın bir kızı varmış ki güzelliğini ne siz sorun ne ben söyleyeyim... Kızın adı Pervane, ona sevdalananlar olurmuş divane... Pervane hiçbirine varmazmış... Çünkü kalbi sevdiğini dilermiş. Tek Od adındaki yiğit olsun, dünya malı neylemiş... Od gökçek bir delikanlıydı... İlle Od, ne bir şah oğlu imiş, ne de vezir torunu. Yok yoksul bir çiftçinin oğluymuş. Şahın kızını istemeye yürek ister! Gel gelelim kalbine söz geçiremezmiş. “N’olaydı Pervane benim olaydı.” dermiş.” (Özeren, 2010, c.1: 44-45).

Saygı

İncelenen efsanelerin 28'inde tespit edilen saygı değeri genellikle yaşça büyüğe, anne-babaya, derviş ve evliyalara saygı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ustasına yaptığı saygısızlığın bedelini canını vererek ödeyen çırağın hikâyesi “Çifte Minerali Medrese” efsanesinde şöyle aktarılır:

“İlhanlı hükümdarının bacısı Bulgan Hatun derler bir kadın varmış. Bu kadın adı yaşasın, ünü dünya döndükçe dursun diye bir medrese yaptırmaya karar vermiş... Taç yapıyı yapan usta, ustaların başıymış, çırağı da çırakların hası... Hâl böyle olunca minarelerin birine usta, diğerine çırak başlamış... Ne var ki çırağın yaptığı minare, ustaninkinden daha güzel oluyormuş... Övgülerden çırağın haberi olmuş. Kendi yaptığı minarenin daha çok beğenildiğini duymuş. Hay duymaz olaymış. Kendini bir şey sanıp büyüklendikçe büyüklenmiş. Kibirlendikçe kabına sığmaz olmuş. Bir öğle vakti çırak ustasını, su içmek için iskeleden inerken görmüş.

-Gelirken bana da bir ibrik su getir, demiş. Dilin kurusun çırak! Evin yıkılsın, boynun bükülsün çırak! Ne zaman büyüdün gidinin arsızı? Kendini bilmez, soysuzun densizi!

Usta demek, baba yarısı demek, velinimet demek... Hebaya gitti sana verdiği bunca emek... Usta taş kesilmiş, kulakları uğuldemiş. Gök kubbe sanki başına yıkılmış.

-Usta idim oldum şegirt, al testiye suya seğirt! demiş ve kendini iskeleden aşağı bırakmış. O anda çırakta şafak atmış. Yaptığı densizliğin farkına varmış. Ustaya hakaret etmek, onu küçük görmek ölüme eş değermiş. Bunun üzerine çırak da kendini boşluğa bırakmış.” (Özeren, 2010, c. 10: 46).

Yardımseverlik

İncelenen efsanelerden 24'ünde yardımseverlik değeri tespit edilmiştir.

Efsanelerde başkalarına yardım ederek insanların mutlu olacağı belirtilmiş, insanlar yardımseverliğe yönlendirilmiştir. Gelin Taşı ve Dede Tepesi efsanesinde, toplumdaki bozulmanın düzelmesi için insanlara doğruyu ve güzeli anlatan bir ihtiyar ermişin, söylediklerinin dinlenmeyerek onun aç, susuz zindana atılması, onun bu durumuna acıyarak ona yemek getiren kızın yardımseverliği sayesinde hayatta kalması ve zindandan kurtulması ve bu yüzden o toplumun başına gelen felaketler anlatılır:

“O mesut ülkenin devranı böyle ters yüz olduğu günlerde nereden geldiği bilinmeyen ak sakallı pir, ihtiyar peydah olmuş, halka doğru yolu göstermiş... Akıllarını başlarına toplamaları için elinden geleni yapmış. Gel gelelim anlayan olmamış... Bu ihtiyarı karga tulumba yakalayıp iki kuyu arasına hapsedmişler... İyi kalpli kız uzaktan uzağa yaşlı adamın haline acımış. Gecenin karanlığında el atıp gün battıktan sonra sürüne sürüne gelir, adamın karnını doyurur, gizlice gidermiş. Böylece ihtiyar açıklıktan ölmemiş. Yine kızın sayesinde zindandan kaçıp kurtulmuş... İhtiyar: -Sizi burada helak etmek var ya, şu kıza dua edin. Onun sayesinde sizin de canınızı kurtaracağım.” (Özeren, 2010, c.8: 8).

Dürüstlük

İncelenen efsanelerden 19'unda geçen dürüstlük değerine, sözünü tutmak, doğru söylemek gibi davranışlarla yer verilir.

Tanıklar kayası efsanesinde yalan söyleyerek şahitlik yapmaları sonucunda masum bir insanı suçlayanlar bunun cezasını taş kesilerek öderler:

“Vaktiyle köylerin birinde bir olay olmuş. Suçlular üste çıkıp suçsuzla yıkılmışlar olayı. Varıp mahkemeye şikâyet etmişler. Altı yandaşlarını da tanık göstermişler. ‘Bize inanmazsanız tanıklarımıza sorun’ demişler. Tanıklar sıra ile kürsüye gelip: ‘Vallahi de billahi de böyleyken böyle.’ demişler. İftira atıp suçsuz olanları suçlamışlar. Suçlular serbest bırakılmış, suçsuzlar zindana atılmış... Tanıklar işlerini bitirip köyün yolunu tutmuşlar... Tepeyi aşmak üzereyken birdenbire taş kesilmişler. Yalan söylemenin cezasını çekmişler.” (Özeren, 2010, c.8: 56).

Dayanışma

İncelenen efsanelerden 18'inde efsane değeri tespit edilmiştir.

Bitlis efsanesinde Anadolu'yu fetheden İskender, bir süre sonra rahatsızlanır. Derdine derman olsun diye bulunduğu yerdeki pınardan akan suyu içer. Yedi gün sonra iyileşir ve pınarın bulunduğu yere Bitlis adlı askerinden bir kale yapmasını ister. Bitlis kalesinin kısa zamanda yapılmasının anlatıldığı Bitlis efsanesi dayanışmanın en güzel örneğidir:

“...İskender: - Ey benim akıllı ve sadık askerim! demiş. Şu sağ tarafta akan derenin suyu şifalıdır. Benim derdimin dermanı oldu. Şimdi sen bu derenin karşısındaki tepeye bir kale yap. Ben Çamapur ülkesini fethedip dönünce o kalede dinleneceğim... Hemen o gün Bitlis, ne kadar mimar, mühendis, usta, dülger, marangoz varsa toplamış. İskender’in emrini onlara aynen iletmiş. Mühendisler ölçmüşler, biçmişler; kalenin planını çizmişler. Ustalar, marangozlar, dülgerler kolları sıvamışlar. Kovanda arı, yuvada karınca misali çalışmışlar. Toprağı terleriyle ıslatıp emekleriyle karmışlar. Sonunda o ot bitmeyen, çiçek açmayan tepeye görkemli bir kale kondurmuşlar.” (Özeren, 2010, c.9: 20-21).

Vatan Sevgisi

Vatan sevgisi değeri, incelenen 188 efsane içerisinden 14’ünde tespit edilmiştir.

Bayraklı Baba efsanesinde Karacabey adlı yiğitin bayrak ve vatan aşkıyla düşmana saldırması, yaralandığında da sancak sırf düşmanın eline geçmesin diye onu parça parça edip yutması vatan sevgisinin en güzel örneklerinden biridir:

“ ...İlk defa Türk oğlu Rumeli’ye ayak basanda Süleyman Şah’ın bahadırları arasında Karacabey derler yiğit mi yiğit bir asker vardı... Bir elinde sancak, yalın kılıç daldardı düşman saflarına. Bayrak ve vatan sevgisi işlemiştiki kanına. Karacabey ordunun bayraktarlığını da yapardı. Canı kurban olsunu vatana, ille sancağı düşürecek diye ödü kopardı. Çimpe Kalesi’nin önünde amansız bir savaş başladı... Bir ara yüzlerce ok uçtu, Karacabey’in kalbine düştü. O koca yiğit devrildi dağ misali. Ancak sıkıca tuttuğu sancağı yere değıdirmemek için direniyordu. Ama nereye kadar? Uğruna baş koyduğu sancak, düşmanın eline geçti geçecek. İşte o anda bütün gücünü topladı. Palası ile sancağı lime lime doğradı. Her bir limesini yuttu. Evet. Bütün sancağı yuttu! Ko düşman eline geçmesin de... Çimpe Kalesi düştü. Osmanlı yurdu oldu... Lakin sancak nerede? Sancak yok! Aradılar, taradılar... Koca bahadır ha öldü ha ölecek. ‘Sancak nerede?’ diye sordular. ‘Korkmayın, emin ellerde’ dedi... Lakin inanan olmadı. Sancağı düşmana kaptırmıştır. Utancından yalan söylüyor, dediler... ‘Sancağı düşmana vermemek için lime lime doğradım, sonra da yuttum.’ dedi. İnanan kim? Her kafadan bir ses çıktı. ‘Sancak yutulur mu hiç?’ ‘ Olan olmuş, artık çok geç!’ dediler. Karacabey duydu bu sözleri, yaş ile doldu gözleri. Dedi ki: ‘Bre kardaşlar! Ser veririm, kan dökerim, bayrağımı ağyara kaptırmam! Yuttum dediysem, doğrudur. Şimdi siz bana bir bardak tuzlu su verin.’ İsteddiği suyu verdiler. Karacabey tuzlu suyu içince midesi altüst oldu. İçinde ne var ne yok dışarı çıktı. Lime lime doğranmış al sancağı gören yaren yoldaşı donup kaldı.” (Özeren, 2010, c.5: 11-12).

Çalışkanlık

İncelenen efsanelerden 12'sinde tespit edilen çalışkanlık değerine şöyle örnek verilebilir:

Kader, Tali, Arapoğlu efsanesinde vaktiyle Trabzon'da yaşayan fakir balıkçıya Arapoğlu'nun çalışmayla ilgili verdiği nasihatler dikkat çekicidir: "...*Şimdi raha rahat uyu... demiş adam. Sabah ola hayır ola... Sakın balığa çıkma. Senin kısmetin denizde değil. Sabah erkenden Pazar yerine git. Bir iş bulursan reddetme. Ucuz pahalı deme, kabul et. Çalışmaktan hayırlı bir şey yoktur. Bunu sakın unutma.*" (Özeren, 2010, c. 5: 72).

Estetik

Estetik değeri, incelenen efsanelerin 12'sinde genellikle güzel bir kızın tasvirinde kullanılmıştır.

Kelinşek Dağı efsanesinde Kazak Türkü'nün güzel kızı estetik ifadelerle şöyle betimlenir: "*Babasının bir tanesi, anasının nur tanesi büyümüş, boy atmış, ay yüzlü, maral gözlü, selvi boylu, kalem kaşlı, inci dişli bir kız olmuş. Görenler görüp de bir daha bakarmış. Delikanlılar destine türküler yakarmış.*" (Özeren, 2010, c.2: 59).

Sağlıklı Olmaya Önem Verme

İncelenen efsanelerden 9'unda sağlıklı olmaya önem verme değerine yer verilmiştir.

Terli terli soğuk su içmenin insan sağlığına çok zarar verdiğini anlatan Taşkent'in Güzelleri efsanesinde bu durum şöyle aktarılır:

"Padişahın sıcağın teri tırnağından çıkmış, susuzluktan dili damağına yapışmış. Kır at dersin yorgunluktan haylamış. –Bacım bir tas su ver, içeyim, demiş. Kadın, neyin nesi, kimin fesi olduğunu bilmediği yolcuyla şöyle bir süzmüş. Uzun yoldan geldiğini anlamış. Pınarın gümüş maşrapasını buz gibi suyla doldurmuş, sonra da bir çamın dalını eğip bir tutam yaprak koparmış. Maşrapanın içine atmış. Sultan, suyun içinde yaprakları görünce içten içe sinirlenmiş. Suyu döküp maşrapayı uzatmış. – Bir maşrapa su ver, içeyim, demiş. Kadın yine maşrapayı doldurup içine çam yaprakları atmış, tanımadığı yabancıya uzatmış. Sultan yine suyu serpmeye yeltenince: - Yiğidim, belli uzaktan gelmişsin. Kan ter içinde kalmışsın. Terli iken su içilmez. Yoksa tatlı canından olursun. Maşrapaya çam yaprakları attım ki süze süze içesin, reçinesini koklaya koklaya yutasın." (Özeren, 2010, c.10: 56).

Misafirperverlik

İncelenen efsanelerden 6'sında misafirperverlik değerine yer verilmiş, efsanelerde misafire hürmet gösterildiği belirtilirken, bu hürmeti göstermeyenlerin Tanrı'nın gazabına uğrayacağı vurgulanmıştır.

Dipsiz Göl efsanesinde Tanrı misafiri yaşlı birine bir lokmayı çok gören köy, yaşlı adamın bedduasıyla yerle bir olur:

“Günlerden bir gün, güneş dağların arkasına çekildiği bir sırada köye yoksul bir adam gelmiş. Üstü başı lime lime, dağarcığı boş, karnı aç bir ihtiyar... Bir köye ulaşmış olmanın sevinciyle rast geldiği ilk kapıyı çalmış. – Tanrı misafiriyim, konağınızda bu fakiri bir gece misafir eder misiniz? demiş. Ev sahibi hâlden anlamayan acımasız biriymiş. –Başka kapıya! deyip kapıyı suratına kapatmış adamın. Zavallı yolcu bir başka kapıyı çalmış, aynı kabalıkla karşılaşmış. Derken bir başka kapıya... Yine azarlanmış. Yorgunluktan ve açlıktan bitip tükenmek üzereyken köyün dışında, küçük, yoksul bir evin kapısını çalmış son bir gayretle. Kapıyı yaşlı bir kadın açmış. Kimi kimsesi, kilerinde yiyeceği, ocağında kaynayan tenceresi olmasa da gönlü zenginmiş ninenin. – Buyur demiş. Bulduğunla yetinirsen başımla gözüm üstüne... Yaşlı adam, o gece ninenin kuru ekmeğini, tuzunu paylaşmış. Bir köşeye kıvrılıp yatmış. Şafak vakti giderken nineye demiş ki: - Nine evin şen olsun! Sonra da sırta kadem basmış. Sabahın alacakaranlığında yaşlı adam bir tepeye çıkmış. Kendisini konuk etmekten aciz köye bakarak beddua etmiş. Tam da horozların öteceği zamanmış. Gök gürlemiş. Yağmur yağmış. Yer yarılmış köyü içine almış. Bir anda köy suyun içinde görünmez olmuş. Yalnız ninenin evi köyün dışında olduğundan suya gömülmemiş.” (Özeren, 2010, c.3: 54-56).

Aile Birliğine Önem Verme

İncelenen efsanelerin 6’sında aile birliği ve ailenin önemi konuları üzerinde durulmuştur.

Bulgar Kalesinin Kuruluş Efsanesi adlı efsanede Nuh Peygamberin oğlu Alp’in bir gün ava çıkması, sonrasında yolunu kaybedip bir vadiye ulaşması, yurduna geri dönemediği için bir zaman sonra oraya yerleşip evlenmesi ve çoluk çocuğa karışması şöyle anlatılır:

“Nuh Peygamberin üç oğlu varmış. Bunlardan birinin adı Yasef’miş. Yasef’in de üç oğlu olmuş. Onlara, Gazi, Türk ve Alp adlarını koymuş... Alp çok yiğit biriymiş. Sırtını yaslasa dağlar devrilir, nara atsa kayalar yerinden oynarmış... İşte bu Alp günlerden bir gün ava çıkmış. Geyik peşinde oradan oraya gezerken uçsuz bucaksız ormanda yolunu kaybetmiş. Ne kadar arasa da Türk’ün yurduna dönememiş. Gide gide bir nehrin aktığı geniş bir vadiye ulaşmış. Oradaki insanlar şans eseri Alp’in ilini konuşuyorlarmış. Böylece Alp, onlarla kolayca anlaşmış. Yurduna dönemediği için o nehir boyunca kalmış. Yıllar içinde Alp, yeni yurdunda bir kız ile evlenmiş. Çoluk çocuğa karışmış. İki oğlu dünyaya gelmiş...” (Özeren, 2010, c.3: 26-27).

Adil Olma

İncelenen efsanelerden 5’inde adil olma değerine yer verildiği görülmektedir.

Tanıklar Kayası Efsanesi'nde yalan yere şahitlik edenler sonunda cezasını bulur, Tanrı tarafından taş edilirler. Suçsuz yere hapse atılanlarsa sonunda serbest kalırlar:

"...Tanıklar sıra ile kürsüye gelip: 'Vallahi de billahi de böyleyken böyle.' demişler. İftira atıp suçsuz olanları suçlamışlar. Suçlular serbest bırakılmış, suçsuzlar zindana atılmış... Tanıklar işlerini bitirip köyün yolunu tutmuşlar... Tepeyi aşmak üzereyken birdenbire taş kesilmişler... Zindana atılanlara ne olmuş dersiniz, unutmayın ki geç de olsa adalet yerini bulur. Suçlu cezasını çeker, masum kurtulur..." (Özeren, 2010, c.8: 56).

Hoşgörü

İncelenen 188 efsaneden 3'ünde bu değere yer verildiği görülmektedir.

Ağacın Altındaki Efsane başlıklı efsanede Osmanlı Devleti'nin fethettikleri yerlere gösterdikleri hoşgörü şu cümlelerle aktarılır: *"Osmanlılar, fethettikleri yerlerde halka zulüm yapmaz, tarihî eserleri tahrip etmezlerdi. Kiliseleri ibadetlerinde serbest bırakır, içlerinden yalnızca birini fetih hakkı olarak güzelse onlara küçük eklemeler yaparak camiye çevirirler, ibadete açarlardı..."* (Özeren, 2010, c.4: 10).

Bağımsızlık

İncelenen efsanelerden 3'ünde tespit edilen bağımsızlık değerine şöyle örnek verilebilir:

Sarı Kızlar efsanesinde topraklarına düşmanın girip, kendilerini esir etmesini hazmedemeyen Türkler, yeniden bağımsızlıklarını kazanabilmek için herşeyi yaparlar. Başarılı olamayınca aralarından çıkan iki kız kardeş, bağımsızlıklarını yeniden kazanabilmek için düşmana oyun oynarlar:

"Topraklarına düşmanın girmesini hazmedemeyen Türkler, kaleyi İskender Bey'den geri alabilmek için her çareye başvurmuşlar. Lakin düşman kuvvetliymiş. Başarılı olamamışlar. Gel gelelim iki kız kardeş, bu esareti bir türlü içlerini sindiremezlermiş. Her gün keçi sürüsünü önlerine katar, sarı saçlarını rüzgarla dalgalandırarak dağlara çıkar, oradan Kocacık kalesine bakarak ağlarmış. Bu acıya dayanamayan Sarı Kızların aklına bir fikir gelmiş. O sabah erkenden kalkmışlar. Evde ne kadar mum varsa dağarcıklarına doldurmuşlar. Keçi sürüsünü önlerine katıp yaylaya gitmişler. Akşam yaklaşırken mumları keçilerin boynuzlarına bağlamışlar. Güneş battıktan sonra mumları yakıp keçi sürüsünü dağdan aşağı salmışlar. Binlerce askerin kaleye akın ettiğini sanan Kocacıklı Türkler de silahlarına davranmışlar. Bir anda kalenin çevresinde kızılca kıyamet kopmuş, içkiden sızmış kalmış olan düşmanlar, kalenin surlarını ıslı ıslı görünce yanıyorduz sanmışlar. Can havliyle kaçmaya başlamışlar." (Özeren, 2010, c. 4: 8-9).

Barış

İncelenen 188 efsaneden sadece 3'ünde barış değerine yer verildiği görülmektedir.

Altın Kepçe efsanesinde vaktiyle Kafkasya'da yaşayan en mutlu halklardan olan Nartlar, tılsımlı kepçelerini İblis'e kaptırınca her türlü sıkıntıyla ve problemle karşı karşıya kalmışlar. Birlik ve beraberlikleri bozulmuş, barış yerini savaşa bırakmış. Halkın çoğu da bu yüzden helak olmuş. Kimileri de inanışa göre dağ haline gelmişler. Devrin yaşlıları bu savaş durumunun sonlanıp barışın gelmesini şu durumla açıklarlar:

“Yaşlılar derler ki günün birinde bu dağlardan birinin bağrında yaşayan bir kadın, yiğit bir oğlan doğuracak. O oğlan Amgata kayalıklarındaki kalenin yıkıntılarını altından Nartların kılıcını kurtaracak. Altın kepçe gökyüzünden yere düşünce, insanlar onunla Nart suyu içecekler. Eski güçlerine kavuşacaklar. Birbirlerini anlayıp ikiliğe son verecekler. Dünyaya huzur ve barış gelecek. Dünya cennet bahçesi gibi olacak.” (Özeren, 2010, c.4: 53).

Araştırmada incelenen efsanelerde yukarıda adı geçen değerlerden başka *sorumluluk, duyarlılık, bilimsellik, temizlik, özgürlük* gibi değerlere ise sadece birer efsanede yer verilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda incelenen 188 efsanede toplam 226 değer tespit edilmiştir. Bu 188 efsanenin 59'unda tespit edilen sevgi değeri efsaneler içerisinde en sık rastlanan değer olma özelliği göstermektedir. Sevgiden sonra dikkati çeken değer ise 28 efsanede tespit edilen saygı değeridir. Alandaki çalışmalar incelendiğinde Şen (2007)'in 100 temel eser üzerine yapmış olduğu çalışmada, Özbay ve Tayşi (2011)'nin Dede Korkut Hikâyeleriyle ilgili çalışmalarında ve Kumbasar (2011)'in Muzaffer İzgü romanları üzerine yapmış olduğu çalışma da en sık rastlanan değerlerin sevgi ve saygı olduğunun görülmesi bu araştırma sonuçlarındaki bulgularla tutarlılık göstermektedir. Öyle ki gerek Moğul (2012) ve Biçer (2013)'in Safahat üzerine yapmış olduğu iki ayrı çalışmada, gerek Batur, Sır ve Bek (2012)'in Nasreddin Hoca üzerine yapmış olduğu çalışmada, gerekse Bulut (2011)'un Atasözleri üzerine yapmış olduğu çalışmada sevgi ve saygı değerleri en dikkati çeken değerlerin başında gelmektedir.

Araştırma sonucunda incelenen efsanelerde sevgi ve saygıdan sonra en çok yer verilen yardımseverlik (24 efsanede), dürüstlük (19 efsanede), dayanışma (18 efsanede) gibi değerlere yer verilme durumu, Şen (2007), Özbay ve Tayşi (2011), Kumbasar (2011), Moğul (2012), Biçer (2013), Bulut (2011), Batur, Sır ve Bek (2012)'in yapmış olduğu çalışmalarla paralellik göstermektedir.

İncelenen efsanelerde vatan sevgisi değerine alandaki diğer çalışmalara göre daha düşük bir oranda, 14 efsanede, yer verilmiştir. Özellikle Biçer (2013)

tarafından Safahat üzerine yapılan çalışma ile Özbay ve Tayşi (2011)'nin Dede Korkut Hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmada tespit edilen vatanseverlik değerinin sıklığı, efsanelerdeki durumla zıt bir görüntü ortaya koyarken, Kumbasar (2011)'in Muzaffer İzgü romanlarındaki değer tespitleriyle paralellik göstermektedir. Kumbasar (2011) da çalışmada Muzaffer İzgü'nün romanlarında vatanseverlik değerinin yetersiz olduğunu vurgulamıştır.

Araştırma sonucunda çalışkanlık ve estetik değerleri 12 efsanede tespit edilmiştir. Özbay ve Tayşi (2011) tarafından yapılan çalışmada da çalışkanlık ve estetik değerlerinin yer alma durumlarının düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın Kumbasar (2011), Moğul (2012) ve Biçer (2013)'in incelemelerindeki çalışkanlık ve estetik değerlerinin yüksekliği dikkate alındığında araştırma sonuçlarıyla zıt bir görüntü ortaya koymaktadır.

Araştırmada 9 efsanede sağlıklı olma değeri belirlenmiştir. Şen (2007) 100 temel eserde, Kumbasar da (2011) Muzaffer İzgü'nün romanlarında sağlıklı olma değerinin yer alma durumunu yetersiz olarak görürler. Özbay ve Tayşi (2011)'nin çalışmada da bu değer sadece 3 yerde tespit edilmiştir. Biçer (2013), Safahat'ta sağlıklı olma değerinin 21 yerde geçtiğini belirtir. Bu oran yukarıda belirtilen çalışmalar içerisinde en yüksek olanıdır.

İncelenen efsanelerde misafirperverlik ve aile birliği değerleri sadece 6 efsanede yer almaktadır. Özbay ve Tayşi (2011) tarafından yapılan çalışma ile Şen (2007)'in çalışmada bu değerlerin oranları yaklaşık %4 olarak belirlenmiştir. Kumbasar (2011) çalışmada İzgü'nün romanlarında bu değerlere yer verilme durumunun yeterli olduğunu vurgular. Biçer (2013) ise çalışmada Safahat'ta en sık yer verilen değerlerden birinin aile birliğine önem verme (47 adet) değeri olduğunu belirtir. Biçer, misafirperverlik değerinin ise Safahat'ta 18 yerde bulunduğunu belirtir.

Adil olma değeri 5 efsanede geçerken, Özbay ve Tayşi (2011)'nin çalışmada 7 yerde, Şen (2007)'in çalışmada 21 yerde (%2'lik bir oran), Biçer (2013) in çalışmada 35 yerde geçmektedir. Kumbasar (2011) çalışmada adil olma değerine İzgü'nün romanında yeterince yer verildiğini vurgular.

İncelenen efsanelerde hoşgörü, bağımsızlık ve barış değerlerine sadece 3 efsanede yer verildiği, bu durumun da Özbay ve Tayşi (2011)'nin çalışmalarındaki durumla benzerlik içerisinde olduğu görülmüştür. Batur, Sır ve Bek (2012) çalışmalarında fıkralarda hoşgörü değerinin varlığına işaret ederler. Şen (2007) çalışmada bağımsızlık değerinin tespit edilemediğini, barış değerinin çok az olduğunu vurgular. Hoşgörü değerinin ise 33 yerde geçtiğini, bunun da %3,1'lik bir dilime karşılık geldiğini belirtir. Kumbasar (2011) çalışmada İzgü'nün romanlarında hoşgörü ve barış değerlerine yeterince yer verilmediğini belirtmiş, bağımsızlık değeriyle ilgili ise herhangi bir tespitte bulunmamıştır. Biçer (2013) çalışmada Safahat'ta bağımsızlık değerine 38 yerde, hoşgörü değerine ise 19 yerde örnekler verildiğini belirtmiş, barış değerine ise sadece 4 yerde örnek oluşturabilecek ifadeler rastlandığını vurgular. Moğul (2012) ise Safahat'ta

bağımsızlık ve barış değerlerinin bulunduğunu belirterek bunlara bazı örnekler vermiş, hoşgörü değeriyle ilgili ise bu değer bulunduğunu belirtmesine rağmen çalışmada herhangi bir örneklendirmeye yer vermemiştir.

Çalışmada en düşük oranda bulunan sorumluluk, duyarlılık, bilimsellik, özgürlük ve temizlik değerlerine sadece birer efsanede rastlanılmıştır. Alandaki diğer çalışmalara bakıldığında bu durum biraz farklıdır. Özbay ve Tayşi (2011) çalışmalarında sorumluluk değerine 17 yerde, duyarlılık değerine 6 yerde, bilimsellik değerine 3 yerde, özgürlük değerine 7 yerde ve temizlik değerine 6 yerde rastladıklarını belirtirler. Şen (2007) yapmış olduğu çalışmada sorumluluk değerine 6, duyarlılık değerine 168, bilimsellik değerine 10, özgürlük değerine 14, temizlik değerine ise 16 yerde rastlandığını vurgular. Şen'in yapmış olduğu tespitlerden hareketle incelenen 100 temel eserde özellikle duyarlılık değerine geniş bir yer verildiği görülmektedir. Kumbasar (2011) çalışmasında özgürlük, sorumluluk, temiz olma gibi değerlerin yeterli olduğunu belirtirken, bilimsellik değerinin yer alma durumunun yetersiz olduğunu vurgular. Moğul (2012) çalışmasında en sık geçen değer bilimsellik olduğunu belirtir. Sorumluluk, duyarlılık, özgürlük ve temizlik gibi değerlerin de Safahat'ta bulunduğunu vurgular. Biçer (2013) ise çalışmasında özgürlük (34 yerde) ve bilimsellik (32 yerde) değerine Safahat'ta geniş bir şekilde yer verilirken, temizlik (12 yerde) ve sorumluluk (7 yerde) gibi değerlere daha az yer verildiğini belirtir.

Özetle incelenen Türk dünyası efsanelerinde yer alan değerlerle alanda yapılmış çalışmalarda tespit edilen değerler karşılaştırıldığında; sevgi, saygı, yardımseverlik, dayanışma, dürüstlük, vatan sevgisi, çalışkanlık, estetik ve sağlıklı olma gibi değerlere alanyazında yapılan incelemelerle benzer bir şekilde yer verildiği, buna karşın misafirperverlik, aile birliği, adil olmak, hoşgörü, bağımsızlık, barış, sorumluluk, duyarlılık, bilimsellik, özgürlük ve temizlik gibi değerlere efsanelerde daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Öneriler

Yeni hazırlanacak Türkçe öğretim programında mutlaka sınıf düzeylerine göre aktarılacak değerler ve bu değerlerin hangi yöntemlerle aktarılacağı belirtilmelidir. Öğrencilerin özellikle kazanmaları gereken, değerleri içlerinde bulunduran efsanelerden yararlanılmalıdır.

2006 Türkçe Öğretim Programında değerlerin ayrı başlıklar altında yer almaması nedeniyle, yeni program hazırlanıncaya kadar öğrencileri bütün yıl boyunca aktif kılacak etkinlikler öğretmenler tarafından planlanmalı, özellikle performans ödevlerinde efsanelerden de yararlanarak görevlendirmeler yapılmalı ve bunlara gerekli dönütler verilmelidir.

Türk efsaneleri içerisinde barındırdığı değerler bakımından zengin olması nedeniyle gerek ders işleniş esnasında çeşitli dramatizasyon faaliyetlerinde, gerekse ders dışı etkinliklerde öğretmenlerce etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

Türk efsaneleriyle ilgili yapılmış başka derleme çalışmaları incelenmeli, elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak efsanelerde değer aktarımı konusu bir de bu açıdan değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aavik, T. & Allik, J. (2002). The structure of Estonian personal values: A lexical approach. *European Journal of Personality*, 16, 221-235.
- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlâkı. Ahlâk Öğretileri-1*, İstanbul: İnkılap Yay..
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akıncı, A. (2005). Hayata anlama vermede dini değerlerin ve din öğretiminin rolü, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.
- Atay, S. (2003). *Türk Yönetici Adaylarının Siyasal ve Dini Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki*. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (13), 87-120.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt I, Sayı 3, 121-144.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi. <http://www.degeregitiimi.com/makaleler/makaleler.html> Erişim Tarihi: 21.01.2013.
- Aydın, M.Z.; Gürler, Ş.A. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yay..
- Batur, Z.; Sır, A.N., Bek, H. (2012). Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(3), 583-596.
- Baymur, F. (1996). *Genel Psikoloji*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Batur, Z.; Sır, A. N.; Bek, H. (2012). Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 7/3, 583-596.
- Beill, B. (2003). *İyi Çocuk, Zor Çocuk "Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?"* (Çev: Cuma Yorulmaz). Ankara. Arkadaş Yayınevi.
- Biçer, S. (2013). *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul. Sistem Yayıncılık.
- Brand, D. L. (1999). *Educating for Character in the United States Army: A Study to Determine the Components for an Effective Curriculum for Values Education in Basic Training Units*. South Carolina: Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for The Degree of Doctore of Education in the College of Education University of South Carolina.

Bulut, S. (2011). *Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Burroughs, J. E. & Rindfleisch, Aric (2002). Materialism and Well-Being: A Conflicting Values Perspective, *The Journal of Consumer Research*, 29: 348-370.

Bybee, R. W. & Sund R. B. (1990). *Piaget for Educators*. Illinois. Waveland Press.

Clausen, J.A. (1968). A Historical and Comparative View of Socialization Theory and Research, *Socialization and Society*, Ed.: J.A. Clausen, Boston: Little Brown: 12-24.

Dégh L. (2005). "Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı". (Çev. Selcan Gülçayır), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 2. Hzl. M. Öcal Oğuz vd. Geleneksel Yayıncılık, Ankara, s.343-345.

Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlâki olgunluk ölçeği ile verilerin sınıflandırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Doğan, İ. (2004). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğan, İ. (2007), "Türk eğitim sisteminde değer sorunu", (Ed.) R. Kaymakcan; S. Kenan; H. Hökelekli; Ş. Arslan ve M. Zengin, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss 614-633), İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Egri, C. P. & Ralston, D. A. (2004). Generation Cohorts and Personal Values: A Comparison of China and the United States. *Organization Science*. 15: 210-220.

Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitim Dergisi*. 1(4). 55-72.

Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.

Feather, N. T. (2002). Values and value dilemmas in relation to judgements concerning outcomes of an industrial conflict, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(4), 446– 459.

Fritzsche, D. J. & Oz, E. (2007). Personal Values' Influence on the Ethical Dimension of Decision Making, *Journal of Business Ethics*, 75: 335-343.

Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Hacıkadıroğlu, V. (2002). *Bilgi ve değer. Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Vadi Yayınları.

Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30 (2), 169-203.

Hitlin, S. & Piliavin, J. (2004). Values: Reviving a Dormant Concept. *Annual Review of Sociology*, 30: 359-393.

- Iheduru, O. (2006). Social Values, Democracy, and the Problem of African American Identity, *Journal of Black Studies*, 37: 209-230.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-475
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2011). Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 27-51.
- Kirschenbaum, H. (1995). *100 ways to enhance values and morality in schools and youth settings*, Massachusetts: Allyn&Bacon Company.
- Gluckhohn, C. (1951). *Values and value orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification*. In T. Parsons, & E. Shils (Eds.). *Toward a general theory of action* (pp.388-433). Cambridge, MA: Harvard University Press
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Kuşdil, M.E. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*. 15(45) 59-76.
- Lickona, T. (1992). *Educating for character (How our schools can teach respect and responsibility)*, New York: Bantam Books.
- MEB. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (6-7. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2010) (2010). *İlk Ders Genelgesi 2010/53*.
- Moğul, S. (2012). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Naylor, D. T.; R. A. Diem (1987). *Elementary and Middle School Social Studies*. New York: Random House.
- Özbay, M. ve Tayşi, E. K. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi / 2011 Cilt: 1, Sayı: 1*, 21-31.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara.
- Schwartz, S. H. (1992). *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*, M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* in (25, 1-65), New York: Academic Press.
- Seridoğlu, B. (1997). *Erzurum efsaneleri*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şirin, A. (1983). *Gençlerin değerler sıralaması üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tatto, M. & Tapia, M. & Varela, A. & Rodriguez, M. (2001). Examining Mesico's values education in a globally dynamic contest, *Journal of Moral Education*, 30(2), 173-198.

Turner, T. N. (1999). *Essentials of elementary social studies*. (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Welton, D. A. & Mallan, J. T. (1999). *Children and their world: strategies for teaching social studies*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Winter, P. A. & Newton, R. M. & Kirkpatrick, R. L. (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: the effects of principal values, teacher values, and principal-teacher value interactions. *Teaching and Teacher Education*, Volume 14, Issue 4, 385-400.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. (On birinci basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.